

Professionel kompetence i samfundsfag

NADINE MALICH-BOHLIG, ADJUNKT, PH.D.

Abstract

Fokuspunkter

I denne artikel ligger der et fokus på professionsfagdidaktik, nemlig på spørgsmålet om, hvordan der på læreruddannelsesstedet formidles de kompetencer, en samfundsfaglærer har brug for, for at kunne undervise i sit fag på en dansk folkeskole, samt hvilke kompetencer underviseren bør have til at udføre denne opgave. Efter en oversigt over, hvad der findes om professionsfagdidaktik til samfundsfag og et forsøg på at definere kompetencebegrebet gennem studieordningen og to modeller, viser artiklen de vigtigste udfordringer på dette område: kompleksiteten forbundet med tidsfaktoren, en manglende fagdidaktik i samfundsfag samt uklare vurderingskriterier til eksamen. Artiklen svarer på følgende spørgsmål: Hvordan lyder lærerkompetencerne for samfundsfag? Hvilke kompetencer skal underviseren have for at uddanne studerende? Hvor er der udfordringer?

Hovedkonklusioner

Der findes forslag og modeller til kompetencer for både lærere i samfundsfag og deres undervisere. Der findes ikke en større diskussion om, hvorvidt de er rigtige og rimelige. Uddannelsens struktur og kompleksitet samt tidsfaktoren medfører, at underviseren er udfordret med hensyn til at give tid til fordybelse og erhvervelse af de nødvendige kompetencer. En klar fagdidaktik i samfundsfag samt fælles vurderingskriterier til eksamen på professionshøjskolen kunne hjælpe til at imødekomme de studerende for at opnå kompetencerne.

Lærer- og underviserkompetencer i samfundsfag

Der findes en del danske bøger og artikler om professionsdidaktik, og hvordan der på læreruddannelsen skal arbejdes med formidling af lærerkompetencer.¹⁰ Om professionsfagdidaktik i samfundsfag, det vil sige om, hvordan der på en dansk professionshøjskole formidles de relevante kompetencer til at kunne undervise i samfundsfag på en dansk folkeskole, findes der indtil videre intet.

Lærerkompetencer for samfundsfag

Bekendtgørelsen om uddannelsen til professionsbachelor som lærer i folkeskolen er den første kilde, der siger noget om forventningerne til uddannelsen til en folkeskolelærer: »Formålet med uddannelsen er, at den studerende gennem uddannelsen tilegner sig den viden og de færdigheder, der er forudsætningen for at kunne virke som faglig, pædagogisk og didaktisk kompetent lærer i den danske folkeskole i henhold til folkeskolens formål« (Retsinformation, 2015). Dette formål er overordnet og gældende for alle faglærere på folkeskolen. En samfundsfagslærer skal ligesom sine kollegaer fra andre fag blive rustet til at være faglig, pædagogisk og didaktisk kompetent. Formålet siger ellers intet præcist om en samfundsfagslærers kompetencer.

Studieordningen, og deri modulbeskrivelsen til samfundsfag, er den anden relevante kilde, der giver indblik i, hvilke kompetencer en folkeskolelærer i samfundsfag skal opnå gennem læreruddannelsen.¹¹ I samfundsfag undervises der i tre moduler: 1. Undervisning i politik, magt og demokrati – i Danmark og i verden, 2. Undervisning i sociologi, sociale og kulturelle forhold – i Danmark og verden samt samfundsfaglige undersøgelsesmetoder og 3. Undervisning i national- og privatøkonomi og økonomiske og velfærdsmæssige problemstillinger i Danmark

10 For eksempel Damlund, Vibeke (red.) (2018). Undervisning på professionsuddannelser. København: Munksgaard;
Kirsten Krogh-Jespersen, Karen Marie Hedegaard (2011). Professionsdidaktik. Aarhus: Klim; Mads Hermansen (red.) (2019). Professionernes fundament: en kritik og vision. København: Dafolo.

11 Se hele modulbeskrivelsen for samfundsfag på UC SYD i studieordningen <https://www.ucsyd.dk/files/inline-files/Laereruddannelsen%2C%20modulbeskrivelser%2C%20del%203%2C%20UCSYD%202018-19.pdf> (12. december 2019).

og i verden. Alle tre modulbeskrivelser begynder med kompetencer: »Modulet giver den studerende kompetence i at under- vise i [modulets overordnede emner]« (UC SYD, 2018, s. 129). Senere i beskrivelsen støder man på »Kompetenceområder, som indgår i modulet: Kompetenceområde 1: Politik, demokrati og deltagelse, Kompetenceområde 2: Sociale og kulturelle forhold samt globalisering, Kompetenceområde 3: Globalisering, Økonomisk adfærd, Kompetenceområde 4: Samfundsfaglig arbejdsmetode og samfundsfag[s]didaktik« (Ibid, s. 129, 133). Og en gang til tales der om kompetencer, når »Kompetencemål, som indgår i modulet« (Ibid, s. 130, 131, 133) bliver beskrevet gennem færdighedsmål, »Den studerende kan«, og vidensmål, »Den studerende har viden om« (ibid.), som den studerende skal tilegne sig gennem de tre moduler. I studieordningen samles altså ret præcis, hvad den studerende i samfundsfag skal lære om, for at kunne blive en kompetent lærer i sit fag: Det er indhold (viden) og didaktik (færdigheder).

Begrebet kompetence blev synligt i uddannelsessystemet fra 1998, hvor Kompetencerådet og »Det nationale Kompetence- regnskab« blev oprettet i samarbejde med OECD for at udvikle det danske samfund og for at kunne måle og sammenligne kompetencer her i landet med andre lande, blandt andet som del af internationale studier som PISA (Illeris, 2012, s. 135ff).

Når blikket rettes mod for eksempel Tyskland, kan der ses, at der er en lignende udvikling fra slutningen af 1990'erne, hvor der, af samme grund som i Danmark, landsdækkende blev diskuteret om kvalifikationer, standarder og kompetencer (Reinhard, 2005, s. 19ff). Weißeno, Weschenfelder og Oberle (2013) prøver at måle og undersøge politiklærernes kompetencer og præsenterer en model, der nemt kan overføres til danske forhold. Modellen bygger som udgangspunkt på Shulmans »three categories of content knowledge: (a) subject matter content knowledge, (b) pedagogical content knowledge, and (c) curricular knowledge« (Shulman, 1986, s. 9) – faglig viden, almen pædagogisk viden og fagdidaktisk viden om læseplaner samt metoder, folkeskoleloven m.m.

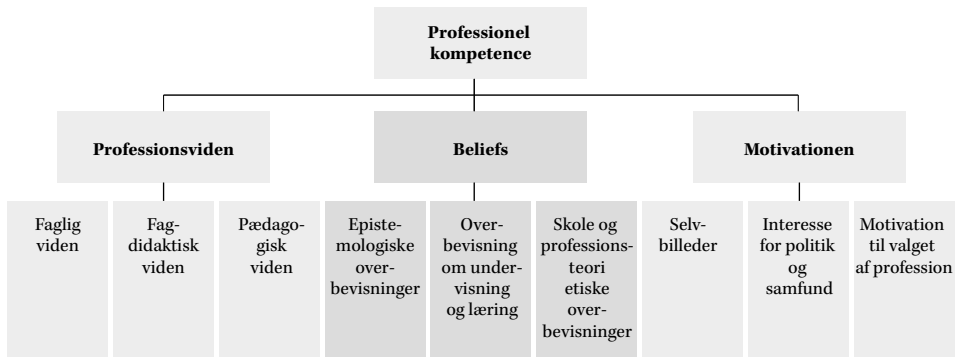

Fig. 1. Egen tilpasning efter Weijfeno, Weschenfelder og Oberle, 2013, s. 189.

Modellen fokuserer på politiklærerens professionelle kompetence og deler denne op i tre områder: professionsviden, »beliefs« og motivationen. Hvor studieordningen mest omfatter professionsviden, tilføjer den tyske model overbevisninger og motivationer til lærerens professionskompetence. Det passer godt med Pedersen og Jensen (2015), der skriver, at en »lærers helt særlige faglighed er didaktikken« (ibid., s. 47) og dermed skolens »læresituationer« (ibid.), men at skolen også handler om »elevernes væren, deres samvær og relationer [...], deres udvikling af venskaber og livsduelighed. Læreren må derfor også have blik for elevens væresituationer« (ibid.). Dertil bør læreren tilegne sig mere end professionsviden for især i samfundsfag at kunne vejlede og være rollemodel i udskoling med teenagere på vej til at blive voksne. Under professionsviden kan der genkendes Shulman med de tre vidensområder: faglig viden, fagdidaktisk viden og pædagogisk viden. Ved at inddrage lærerens overbevisninger og motivationer går modellen dog længere end både Shulman og kompetencemålene i modulbeskrivelserne for danske samfundsfaglærere. Under beliefs findes lærerens egne epistemologiske overbevisninger, lærerens egne overbevisninger i forbindelse med læring og undervisning, samt egne skole- og professionsteoretiske overbevisninger. Motivationen samler lærerpersonligheden, egen interesse for politik [og samfund] samt begrundelser for valget at blive lærer.

Underviserkompetencer for samfundsfag

Når der antages, at den nævnte model omfatter de nødvendige lærerkompetencer for samfundsfag, skal der ligeledes ses på

underviserens nødvendige kompetencer for derefter at kunne svare på spørgsmålet om udviklingen af lærerkompetencer på en professionshøjskole. Her udbyder von Oettingen og Jensen (2017) en model, der beskriver læreruddannerens arbejdsfelt ud fra tre domæner:

	Genstandsfelt	Viden	Kompetencer	Institution
Professionsdomæne	Det lærende barn og skolen	Samfundsfagogsamfundsfagdidaktik Undervisningog læring, samfundsfagligemetoder og projekter Udvikling og trivsel Dannelse, etik og demokrati osv.	Lærerautoritet, læreridentitet, didaktiske kompetencer, klasseledelses-ogrelationskompetencer osv.	Skolen
Uddannelsesdomæne	Den studerende og uddannelsen	Uddannelsesviden, didaktik, voksenpædagogik, regler, rammer og love (bl.a. modulers mål og modulbeskrivelsen) osv.	Rammesætteundervisning og studier, samarbejde, kommunikation og dialog i studiefællesskab, være rollemodel osv.	Uddannelsen
Forsknings- og udviklingsdomæne	Uddannelsen og samfundets uddannelsessystem, samfundets udvikling	Uddannelses- og professionsforskning, uddannelsespolitik osv.	Rammesætte en undersøgelse og kritisk konstruktiv tilgang osv.	Samfundet

Fig. 2. Egen tilpasning efter von Oettingen og Jensen, 2017, s. 38.

Underviseren i samfundsfag på læreruddannelsen bør have professionelle kompetencer inden for alle tre domæner for at kunne formidle en professionel kompetence til fremtidige samfundsfaglærere.

Der kan konkluderes, at studerende på læreruddannelsen i samfundsfag bliver undervist i kompetencer efter studieordningen, der indeholder viden- og færdighedsmål inden for faget, didaktik og pædagogik. Til en professionel kompetence hører der ifølge Weißeno, Weschenfelder og Oberle viden og færdigheder sammen med overbevisninger og motivation. Jensen og von Oettingen leverer en model, der beskriver, hvordan uddanneren ud fra tre domæner sikrer, at der undervises i de nødvendige kompetencer på læreruddannelsen.

Udfordringer

Der er flere udfordringer forbundet med at uddanne fremtidige samfundsfagslærere med professionelle kompetencer. Den største udfordring ligger i kompleksiteten forbundet med samfundsfag som et »lille« fag. Begrebet kompetence er komplekst, fordi der ikke findes en universel definition på begrebet, og samtidig er mængden af de kompetencer, en samfundsfagslærer skal opnå, kompleks. Til sidst er mængden af de kompetencer, en samfundsfagslærer skal undervises i, kompleks – især i betragtning af at samfundsfag er et lille fag i skolen med hensyn til lektionsantal, men et fag med stor betydning for elevens udvikling som samfundsborger.

Der findes som sagt ingen entydig definition af begrebet kompetence – hverken for samfundsfagslæreren eller uddanneren. Og man kan sige, at begrebet, ligesom samfundet, er under en stadig udvikling. Det betyder, at der jævnligt opstår nye kompetencer, der skal indgå i undervisningen – for eksempel er det det 21. århundredes kompetencer, digitale kompetencer eller internationale kompetencer (Bundsgaard, 2018, Nyboe og Grønning, 2015, Peuliche 2012), som en studerende skal opnå.

På et almindeligt hold med fremmøde på uddannelsesstedet regnes der med, at de studerende bruger cirka 275 timer per modul svarende til 10 ECTS per semester. Efter studieaktivitetsmodellen (UC SYD, Studieordning 2019) holdes cirka 72 timer som undervisningstimer, hvor studerende mødes med underviseren. I samfundsfag undervises i tre moduler, altså tre gange 72 timers undervisning. I de tre moduler skal en studerende arbejde med fagets indhold, fagdidaktik, metoder, rammer og love (for eksempel folkeskolens formålsparagraf, eksamen i samfundsfag og årsplanlægning), almenpædagogiske overvejelser overført til samfundsfag (for eksempel inklusion, flersprogethed, bevægelse, differentiering, åben skole, klasseledelse og relationsarbejde), forskning inden for fagets område, teorier m.m. Dette har som følge, at underviseren grundigt må overveje, hvor der er tid til fordybelse, og hvor den studerende skal nøjes med et groft overblik – tit nok utilfreds med valget alligevel. Denne dobbelt didaktiske udfordring er en udfordring, underviseren giver videre til de nyuddannede samfundsfagslærere, som står over for den samme problematik med samfundsfag som et fag, der først

undervises i fra 8. klasse og for det meste med to lektioner per uge.¹²

En anden udfordring, både uddanneren og samfundsfagslæreren står over for, er en mangel på en klar fagdidaktik i samfundsfag. Denne udfordring blev allerede diskuteret hos Malich (2008, s. 215f.): I det danske uddannelsessystem findes stadig lærere i samfundsfag, der underviser uden at være uddannet i faget og Danmarks lille størrelse bliver betragtet som begrundelse på denne mangel på fagdidaktik. Men senest efter uddannelsesreformen i 2013 blandt andet med målet, at »alle elever i folkeskolen i 2020 undervises af lærere, som enten har undervisningskompetence eller har opnået tilsvarende faglig kompetence via deres efteruddannelse mv.« (DLF, 2019), skulle udviklingen af en klar fagdidaktik i samfundsfag få større betydning.

Den tredje udfordring, der skal nævnes her, og som er under udvikling, er, at der ikke findes fælles vurderingskriterier for karaktergivning til eksamen i samfundsfag på læreruddannelsen. Det betyder vel, at eksaminatoren og censoren vurderer efter 7-trins-skalaen, men hvad præcis skal en studerende være i stand til for at få et 12-tal til eksamen? Her er de nationale faggrupper i gang med at formulere fælles vurderingskriterier gældende for alle eksamener i samfundsfag på alle læreruddannelser. Udviklingen er en del af de »10 ambitioner for læreruddannelsen« som har som mål at udvikle læreruddannelsen til blandt andet at være »et krævende fuldtidsstudie med et højt læringsudbytte« (Danske Professionshøjskoler, 2018). Det forventes, at vurderingskriterierne kan bruges fra efteråret 2020.

Konklusion

Konkluderende kan der siges, at der findes såvel forslag som modeller til kompetencer for både folkeskolelærere og undervisere i samfundsfag. Modellerne viser, at det for at opnå en professionel kompetence er nødvendigt, at såvel samfundsfagslæreren og endnu mere uddanneren på professionshøjskolen er bredt uddannet. Med en mulig begrundelse i at samfundsfag er et lille fag, findes der dog ingen større diskussion om, hvor-

¹² Se om fordybelse i samfundsfag Riberholt, Rune og Sørensen, Peter Hagemann (2019). Samfundsfaglig fordybelse og samfundsfagforståelse. I: Brodersen, Peter. Fag og fordybelse. København: Hans Reitzel, s. 149-175.

vidt kompetencerne er rimelige til at undervise i samfundsfag i folkeskolen eller til at uddanne fremtidige samfundsfagslærere. Heller ikke diskuteres der, om kompetencerne overhovedet kan opnås på trods af tidsudfordringen på professionshøjskolerne. Formulering af en klar fagdidaktik samt fælles vurderingskriterier til eksamen kunne være et vigtigt skridt i den rigtige retning.

Litteratur

- Bundsgaard, J. (2018). *Det 21. århundredes kompetencer*. I: J. Bundsgaard m.fl. (red.), *Skoleudvikling med it*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, s. 143-165
- Danske Professionshøjskoler (2018). <https://danskeprofessionshøjskoler.dk/10-ambitioner-skal-ska-be-bedre-laererruddannelse/>, 20. december 2019
- Danmarks Lærerforening (DLF) (2019). <https://www.dlf.org/dlf-mener/elevrettigheder/uddannede-laerere>, 20. december 2019
- Illeris, Knud (2012). *Kompetencer kan ikke måles*. I: Knud Illeris, *Kompetence: hvad – hvorfor – hvordan?* (2. udgave). Frederiksberg: Samfundslitteratur
- Malich, Nadine (2008). *Politische Bildung vor dem Hintergrund der Globalisierung: Samfundsfag in Dänemark*. Berlin: Mensch und Buch
- Møller Pedersen, P. & Jensen, E. (2015). *Lærere og pædagogens kompetencer*. I: KVAN, nr. 102, s. 43-53
- Nyboe, Lotte og Grønning, Anette (2015). *Sociale medier i skole og fritid*. København: Akademisk Forlag
- Peuliche, B.K. (2012). *Lærere i 2020 skal have internationale kompetencer for at kunne uddanne elever til at blive fremtidens verdensborgere*. *Sproglæreren* (1), s. 16-17
- UC SYD (2018). *Samfundsfag*. I: UC SYD. *Studieordningen 2018-2019* <https://www.ucsyd.dk/files/inline-files/Laererruddannelse%2C%20modulbeskrivelser%2C%20del%203%2C%20UCSYD%202018-19.pdf>, 12. december 2019, s. 129-134
- UC SYD (2019). *Studieaktivitetsmodel*. I: UC SYD. *Studieordning 2019*. <https://www.ucsyd.dk/files/inline-files/Studieordning%202019%20del%201%20-%20lokale%20bestemmelser.pdf>, 18. december 2019, s. 11-12
- Shulman, Lee S. (1986). *Those Who Understand: Knowledge Growth in Teaching*. <https://www.wcu.edu/WebFiles/PDFs/Shulman.pdf>, 12. december 2019
- Oettingen, Alexander von og Jensen, Elsebeth (2017). *Hvad skal en lærerruddanner vide og kunne for at uddanne lærere?* *I. Paidea*, nr. 13, s. 27-39
- Reinhard, Sybille (2005). *Politikdidaktik*. Berlin: Cornelsen
- Retsinformation (2015). *Bekendtgørelsen om uddannelsen til professionsbachelor som lærer i folkeskolen*, <https://www.retsinformation.dk/forms/R0710.aspx?id=174218>, 18. december 2019
- Weißeno, Georg, Weschenfelder, Eva og Oberle, Monika (2013). *Empirische Ergebnisse zur professionellen Kompetenz von Politiklehrer/-innen*. In: Hufer, K.-P. og Richter, D. *Politische Bildung als Profession*. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, s. 187-202¹³